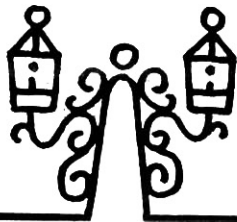

Panu Varjakan sahan alku ja loppu

Varjakan saha paloi lokakuun 19:nenä päivänä 1919, muistan sen, vaikka päivämäärän olen tietenkin saanut painetusta sanasta. Kymmenen vuotta myöhemmin sahan toiminta loppui, koneet pysähtyivät. Se selvisi pojankoltiaiselle vasta seuraavana kesänä, kun Vanhaan Varjakkaan muutti kesäksi kaupunkilaisperheitä, läheisiäkin ystäviä.

Muistan, että läntinen talvaanranta loimotti punaisena. Palo näkyi yli Salonselän ja silloin vielä matalan kaupungin, yli Högstenin, Bergdahlin, Ension ja "Uulejon". Ilta pimeni, lapsi komennettiin nukkumaan, mutta palo jäi.

Sen palon syyttymistä ei koskaan ratkaistu. Lehtikirjoituksissa silloin ja myöhemmin puhutaan hinaajan piipusta lentäneestä kipinästä... Sahan koko lautatarha paloi, seitsemäntuhatta standarttia. Samalla paloi Ulko-Varjakan kartano, Franzénien aikanaan rakennuttama, jossa oli konttori ja sahanhoita-

ja Saastamoisen asunto ja monta muuta kotia. Erkki Saastamoinen oli jo silloin hyvin huonokuntoinen, hän ei voinut osallistua sammutustyöhön. Hänet saatettiin hinaajaan, jonka kannelta hän seurasi tapahtumia. Sitten tuli Uleän sahojen isännöitsijäksi Nauckler, seuraavana vuonna 1920. Nauckler asui kaupungissa. Saastamoiset muuttivat mantereelle Vanhaan Varjakkaan ja sahanhoitajaksi saareen tuli Antti Bergman. Saha toipui, sillä itse saha oli säästynyt ja vakuutukset olivat olleet kunnossa. Saha paisui ja paisui, lopuksi Nauckler rakennutti sen 12-raamiseksi, jollaisena se oli suurin Pohjoismaissa.

Varjakan sahan oli 1898 perustanut oululainen hovineuvos K. Th. Sohlberg. Hänen aloitteestaan oli perustettu Varjakka Trävaru A.B. Sahan rakentaminen Vähä-Varjakan saarelle Oulunsalon pitäjässä oli aloitettu välittömästi, sahan suunnittelijana ja työn valvojana Erkki Saastamoinen. Kosusen tilan,

johon saari kuului, oli yhtiö ostanut merikapteeni Georg Franzénilta. Vuonna 1900 oli 4-raaminen saha 150-hevosvoimaisine voimakoneineen valmistunut, työväkeä aloitettaessa n. 150 henkeä.

Uleä-yhtiö, "Uulejo", oli perustettu 13. 11. 1912: Aktiebolaget Uleä Osakeyhtiö. Sen nimissä saha siis oli kasvanut suurimmilleen. Jälkikäteen tuntuu kuitenkin, niin kuin josakin olisi sattunut laskuvirhe. Prokuristi Elli Saastamoinen, joka jo nuorena neitosena oli sahan konttorissa ja isänsä lähimpänä apulaisena, muistaa, että hän joskus 20-luvun jälkipuoliskolla kävi sahalla isännöitsijä Naucklerin kanssa, vaikka ei enää ollutkaan sahan palveluksessa. Tuttu konemestari oli ollut äkäsenä: "Älä tuu tänne, mee ulos... älä mee eltariin." Tuo mestari aavisti jo silloin pahinta, sillä sahan perustukset olivat alunalkaen heikot ja ilmeisesti miehet olivat jo huomanneet, että ne liikkuvat.

Elli Saastamoinen muisteli, että hänen isänsä oli varoitellut yhtiön herroja, sillä hän tunsii sahan ja asiansa. Pohja oli katusavea, siitä ei olisi ollut näin mahtavan rakennelman perustaksi. Saastamoinen oli tietenkin loimattu hulluksi ukoksi. "Kyllä se aika näyttää, kuka on

hullu", oli vanha sahanrakentaja vain sanonut ja lisännyt, että sanotaan, että se parhaiten nauraa, joka viimeksi nauraa, mutta että hän ei naura, kun on Varjakasta kysymys.

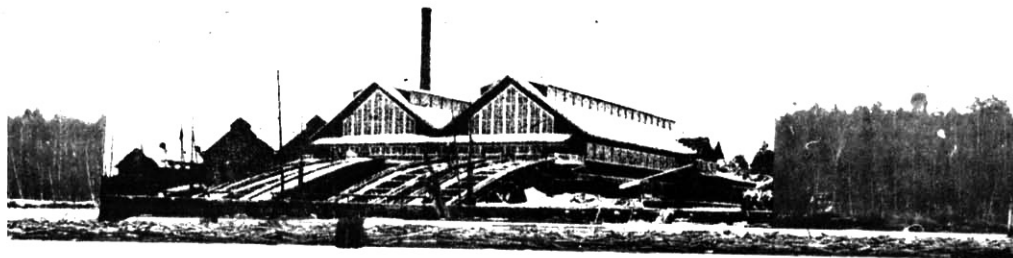
Syksyllä vieraili luonani Varjakannokalla oululainen Aili Utriainen. Muisteltiin vanhoja, ja silloin Aili Utriainen kertoi, että hänen miehensä Väinö Utriainen oli se konemestari, joka viimeisen kerran pani Varjakan sahan käyntiin, yritti ainakin. Utriainen oli sinä syysaamuna tullut aamuvuoroon. Koneen käynnistettyään hän oli samassa tajunnut, että asiat eivät olleet kohdallaan, ja pysäyttänyt. Ja siihen se pysähtyi.

Isännät totesivat, että sahan valta-akseli oli katkennut, sahan taru oli lopussa. Olen sitten lukenut ja kuullutkin monilta, että korjauksen oli arveltu tulevan maksamaan 300 000 markkaa. Aika oli huono, kyllähän teräväsäpäässä tiedettiin jo, mitä seuraavina vuosina olisi ollut odotettavissa... Ja kaikki muistamme nyt, että New Yorkin pörssi oli juuri romahtanut, siitä on paljon puhuttu tänä syksynä. Edessä oli koko maailmaa koetellut pula-aika.

Varjakan sahan historiaa sanan varsinaisessa mielessä ei ole koskaan kirjoitettu, niinpä

tuokin kohtalokas viimeinen päivä olisi kai löydettävissä vain tilikirjoista. Yritin kysellä, puhuttiin mm. Varjakan historiasta kiinnostunutta ja paljon tietävää Ervastian koulun entistä opettajaa lines Kela-Myllyjoaa. Lian nuori muistamaan, mutta isosisko, Lyyll, kuuluu muistavan, että oli lokakuun loppupuoli... Varjakassa sinä kesänä töissä ollut ikämies muisteli kyllä kesäkuun loppua, mutta ehkäpä mieleen oli jäänyt jokin seisokki, koneistohan reistasi, kun perusta liikkui!

Muuten lines Myllyjoja tietysti muisteli paljon Varjakan ja sahan asioista, sillä saha oli salolaisille kaikki kaikessa, se oli leivän isä. Tuosta kohtalokkaasta vuoden 1929 päivästä lähtien Oulunsalossa on puhuttu asioista ja tapahtumista ennen tai jälkeen sen suuren valta-akselin katkeamisen.

Vähä-Varjakan sahanranta marraskuussa 1979, siihen peilattuna kuva sahasta loistonsa päivinä. Oikeella näkyy vanha palotorni, viimeisiä jäänteitä Varjakan suuruuden ajalta.